

Gestempeld in de trein

Met de komst van de spoorwegen kwam ook het vervoer van post met de trein. In de beginperiode zijn daar filatelistisch niet zo veel sporen van te vinden. In Nederland is zo'n spoor een aantal afwijkende stempels die op de stations gebruikt werden. Echt interessant wordt het als er in de trein gestempeld gaat worden. Het 'postkantoor' is dan mobiel geworden en bevindt zich ergens tussen begin en eindpunt van het traject.

De gebruikte stempels zijn daarom afwijkend van de gewone stempels. Aan de afwijkingen kunnen we deze stempels, die ook wel ambulante of T.P.O. (traveling post office) stempels heten, herkennen.

In dit verhaal zullen we in chronologische volgorde de Nederlandse ambulante stempels behandelen en uitleggen waar de afwijkingen toe dienen. We zullen niet ingaan op alle gebruikte extra stempels. Daarvoor wordt verwezen naar het boek 'Spoor en post in Nederland'.

Toen men in 1855 begon met de ambulante postkantoren, waren er pas een paar spoorlijnen. Elke spoorlijn werd door een aparte maatschappij geëxploiteerd. Elke spoorlijn kreeg stempels met de

naam van de maatschappij in plaats van een plaatsnaam. Hier doemde al een probleem op.

De spoorlijn Antwerpen-Moerdijk was eigendom van een Belgische maatschappij. Om direct al een Belgische naam (Société anonyme de chemin de fer d'Anvers à Rotterdam) in een Nederlands stempel te zetten, dat was te gek. Een van de eindpunten was echter het expeditiekantoor Moerdijk. De tekst in het stempel werd daarom 'Exp. Moerdijk'. De andere twee namen waren 'H. Spoorweg' en 'N.R. Spoorweg'.

Omdat het port tot 1871 nog afhankelijk was van de afstand, vinden we op de brieven ook haltestempels. Het plaatsen van haltestempels werd niet afgeschaft in 1871; er werden zelfs nieuwe haltestempels uitgegeven. Op een aantal plaatsen zijn ze nog gebruikt na 1900.

Als de maatschappijen hun spoorlijnen uitbreiden met nieuwe trajecten, kan dit systeem natuurlijk niet zo blijven. Er komen in 1868 stempels franco takje (voor drukwerk) en takje met een aanduiding van het traject. Op de belangrijkste trajecten werden later ook puntstempels gebruikt. Het zijn:

- 136 Amsterdam-Emmerich
- 137 Amsterdam-Oldenzaal
- 138 Moerdijk-Antwerpen
- 141 Utrecht-Zwolle

De Nederlandse postrijtuigen of stempelende conducteurs hadden niet precies een grensplaats als eindpunt. We zien dat o.a. aan de bovenstaande trajecten.

Bij de invoering van de kleinrondstempels in 1870 krijgen we te maken met een nieuw fenomeen. Het takje onder in het stempel wordt vervangen door een letter of Romeins cijfer. De letter geeft aan

dat het gebruikt werd zoals in de trajectnaam aangegeven, een Romeins cijfer dat het gebruikt werd in tegengestelde richting. Waarom bij een aantal trajecten er cijfers en letters in een reeks niet gevonden zijn, is niet bekend.

Als er in de normale dienstregeling een extra trein ingevoegd werd en in deze trein werd post gestempeld, dan werd aan de letter een cijfer toegevoegd of het cijfer kreeg de toevoeging van een letter of 'BIS'. Bij de invoering van de grootrondstempels in 1896 paste men hetzelfde systeem toe.

Toen de type-raderstempels werden ingevoerd in 1908, ging men voortvarend te werk. Voor een aantal trajecten met zowel een stempel voor de heen- als een voor de terugreis. Als vroeger het traject Amsterdam-Antwerpen was, kwamen in de stempels Amsterdam-Antwerpen Romeinse cijfers en in de stempels Antwerpen-Amsterdam letters. Eigenlijk waren de letters en cijfers een overbodige luxe. Het aantal stempels werd zo wel groot en er werd naar een slimmere oplossing gezocht. Die werd gevonden in het zogeheten blokstempel. Dit stempel bestond uit een vast middenstuk waaraan de plaatsnaamblokjes van begin- en eindpunt geschroefd konden worden. Er werd ook hier vastgehouden aan het overbodige systeem van cijfers en letters.

Dat dit een goede oplossing was, blijkt uit het feit dat dit stem-peltype gebruikt is vanaf de in-voering in 1910 tot en met 1976. Als het stempelen in de trein in 1976 wordt gestaakt, gaat dit stempeltype na meer dan 65 jaar met pensioen.

J. Mulder

Literatuur.

- Spoor en post in Nederland, uitgave van het spoorwegmuseum.
- Expeditie Moerdijk, artikel in De Postzak van mei 1967 door F. Blom.
  - Expeditie Rijnspoorweg, Posthistorische Studies II uit 1975 door F. Blom.

NOVIOPOSTJE

Gezocht: Afstempelingen op brieven of kaarten ter gelegenheid van het pausbezoek aan Nederland en België in 1985 Aanbiedingen aan:

J. Mulder

Fazantenveld 25

Cuyk